บทที่ 1
ลักษณะทางกายภาพ ประชากร และนิเวศวิทยา ของลุ่มแม่น้ำโขง[1]

แม่น้ำโขงถือว่าเป็นแม่น้ำที่ยิ่งใหญ่สายหนึ่งของโลก มีต้นกำเนิดมาจากหิมะที่ละลายลงมาจากระดับความสูง 5,500 เมตร ในบรรยากาศบริสุทธิ์ที่เบาบางของเทือกเขาตังกูลาชาน (Tanggulashan) ทางปลายขอบที่ราบสูงธิเบตด้านตะวันออกเฉียงเหนือ จากจุดนั้นแม่น้ำโขงไหลคดเคี้ยวเป็นระยะทางเกือบ 5,000 กิโลเมตร ผ่านหกประเทศคือ มลฑลยูนนานของประเทศจีน ชายแดนตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศพม่า ชายแดนตะวันตกเฉียงเหนือและภาคเหนือของ สปป.ลาว ชายแดนตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ผ่านประเทศกัมพูชาจนถึงบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงทางตอนใต้ของประเทศกัมพูชาและเวียดนาม และไหลออกสู่ทะเลจีนตอนใต้ในที่สุด ตลอดเส้นทางนี้แม่น้ำโขงได้นำพาเอาน้ำ ตะกอน และสารอาหารมาสะสมไว้เป็นปริมาณมหาศาล

แม่น้ำโขง

"ปัจจุบันลุ่มแม่น้ำโขงเป็นบริเวณที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ
และภูมิทัศน์เชิงวัฒนธรรมมากที่สุดในโลก"

(ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย)

แม่น้ำสายนี้เรียกขานกันหลายชื่อหลายความหมาย เช่น แม่แห่งแม่น้ำทั้งปวง แม่น้ำเก้ามังกร แม่น้ำแห่งโขดหิน แม่น้ำใหญ่ ในมณฑลยูนนาน แม่น้ำสายนี้มีชื่อว่า ลันกังเจียง (Lancangjiang)

ข้อมูลกายภาพและประชากร

แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่ยาวที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และยาวเป็นอันดับที่ 8 ของโลก มีปริมาตรน้ำเฉลี่ย 475×10^9 ลูกบาศก์เมตรต่อปี จัดอยู่ในอันดับที่ 12 ด้านปริมาตรน้ำ และมีพื้นที่ลุ่มน้ำรวม 795,000 ตารางกิโลเมตร ใหญ่เป็นอันดับที่ 21 ของโลก ในตารางที่ 1 แสดงข้อมูลบางประการเกี่ยวกับลักษณะประชากร พื้นที่ลุ่มน้ำ และสัดส่วนปริมาณน้ำของประเทศริมฝั่งลุ่มแม่น้ำโขง

[1] ข้อมูลในบทนี้ได้มาจาก ADB (2000) และ MRC (1997)

ที่สำคัญกว่าสถิติต่างๆ ก็คือร้อยละ 80 ของประชากร 60 ล้านคนในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างมีชีวิตความเป็นอยู่โดยอาศัยแม่น้ำสายนี้ และทรัพยากรต่างๆ จากแม่น้ำ ประเทศที่แม่น้ำโขงไหลผ่านเป็นประเทศเกษตรกรรม ชาวประมงและเกษตรกรต้องพึ่งพาวัฏจักรประจำปีของกระแสน้ำในแม่น้ำโขง ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (Asian Development Bank) ประมาณการว่าประชาชน 300 ล้านคนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องพึ่งอาหารที่ผลิตจากลุ่มแม่น้ำโขง

ตารางที่ 1 จำนวนประชากรและพื้นที่ลุ่มน้ำของประเทศริมฝั่งลุ่มแม่น้ำโขง

ประเทศ	ประชากร (ล้านคน)	ประชากร ในลุ่มแม่น้ำโขง (ล้านคน)	% ของลุ่มแม่น้ำโขง	
			พื้นที่	ปริมาณน้ำ
ยูนนาน, จีน	n/a	10	22	16
พม่า	44	2	3	2
สปป. ลาว	5	5	25	35
กัมพูชา	11	10	19	18
เวียดนาม	79	~20	8	11
ไทย	62	~25	23	18

เส้นทางของแม่น้ำโขงโดยสังเขป

แม่น้ำโขงไหลผ่านภูมิประเทศหลายลักษณะ ทางตอนบนไหลผ่านที่ราบสูงตอนเหนือของมลฑลยูนนาน ผ่านลงมายัง สปป.ลาว พม่า และไทย ในช่วงนี้แม่น้ำโขงและแม่น้ำสาขาไหลผ่านหุบเขาลึกที่เกิดจากการกร่อนโดยธรรมชาติและโดยมนุษย์ ในช่วงของแม่น้ำลันกังเจียง (Lancangjiang) ในมลฑลยูนนานจะมีเขื่อนกั้นแม่น้ำชื่อว่าเขื่อนหมั่นหวัน (Manwan dam) ซึ่งเป็นเขื่อนที่สร้างกั้นน้ำในแม่น้ำโขงสายประธานเพียงแห่งเดียวที่มีอยู่ในขณะนี้ แต่ก็มีแผนที่จะสร้างเขื่อนขนาดใหญ่อีกหลายแห่ง ในบริเวณตอนบนของแม่น้ำ ช่วงที่ผ่านภาคเหนือของ สปป.ลาวและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย แม่น้ำโขงจะตัดผ่านที่ราบสกลนคร และที่ราบสูงโคราช ซึ่งเป็นบริเวณดินเค็ม จากนั้นจึงไหลผ่านแถบภูเขาทางตะวันออกของ สปป.ลาว ภูมิประเทศในบริเวณที่ราบสูงตะวันออกนี้มีหุบเขาลึกหลายแห่งที่นักสร้างเขื่อนสนใจจะสร้างเขื่อน

ทางตอนบนของแม่น้ำตรงพรมแดนระหว่าง สปป.ลาว และกัมพูชา เป็นช่วงที่แม่น้ำโขงกว้างออกมากถึง 10 กิโลเมตร และลดระดับลง 30 เมตร ตรงที่เป็นน้ำตกโขน (Khone) หรือที่เรียกว่าน้ำตกหลี่ผี (Leepee) หรือกับดักวิญญาณ (Spirit trap) ที่จุดนี้แม่น้ำแยกออกเป็นหลายสายล้อมรอบบริเวณที่เรียกว่า สีพันดอน (Si Pan Don) หรือ สี่พันเกาะ (Four Thousand Islands)

เป็นที่ที่มีปลาชุกชุมมากของ สปป. ลาว มีการเสนอหลายครั้งหลายหนให้ระเบิดน้ำตกหลี่ผี เพื่อให้เรือผ่านไปมาในแม่น้ำได้

จากนั้นแม่น้ำโขงไหลผ่านลงทางตอนใต้ของ สปป.ลาว เข้าเขตกัมพูชาและเวียดนาม ช่วงนี้จะไหลผ่านที่ราบต่ำน้ำท่วมถึง ซึ่งมีทะเลสาบขนาดใหญ่ชื่อ โตนเลสาบ(Tonle Sap) อยู่ในบริเวณนี้ ทะเลสาบแห่งนี้เป็นทะเลสาบน้ำจืดที่ใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในฤดูฝนน้ำที่ท่วมล้นไปจากแม่น้ำโขงทำให้พื้นที่ของโตนเลสาบ ขยายออกไปถึงเจ็ดเท่าของตัวทะเลสาบในหน้าแล้ง คือเพิ่มจาก 2,500 ตารางกิโลเมตร เป็น 16,000 ตารางกิโลเมตร และมีความลึกเพิ่มจาก 1 เมตร เป็น 10 เมตร แม่น้ำโขงพัดพาเอาตะกอนทรายแป้งมาให้ใหม่ ช่วยเติมสารอาหาร และสร้างแหล่งอาศัย สำหรับปลาและสัตว์น้ำชนิดอื่นในบริเวณป่าซึ่งน้ำท่วมถึงรอบๆ โตนเลสาบ และโตนเลสาบก็ช่วยควบคุมน้ำท่วมในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนใต้ ด้วยการเก็บกักน้ำในช่วงฤดูฝนเอาไว้ และปล่อยน้ำออกมาเมื่อฝนลดลง

ที่พนมเปญ แม่น้ำโขงแยกออกเป็นแม่น้ำบาสสัค (Bassac River) ตรงบริเวณจุดบรรจบจตุมุข (Chaktomuk Junction) ตรงนี้เป็นบริเวณท้ายน้ำของแม่น้ำโตนเลสาบ (Tonle sap River) ที่ไหลไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ ผ่านออกมาจากทะเลสาบใหญ่ (Great Lake) แม่น้ำบาสสัคนี้ไหลกลับมาบรรจบกับแม่น้ำโขงสายประธานอีกครั้งหนึ่งทางทิศเหนือของสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง บริเวณที่สูงตอนใต้ซึ่งประกอบด้วย เทือกเขาคาร์ดามอม(Cardamom) และเทือกเขาช้าง (Elephant Ranges) เป็นบริเวณที่ปล่อยน้ำลงสู่ทะเลสาบใหญ่ (Great Lake) แม่น้ำโตนเลสาบ และแม่น้ำบาสสัค

ในช่วงสุดท้ายก่อนจะไหลลงสู่ทะเล แม่น้ำโขงแตกสายออกคลุมพื้นที่ประมาณ 50,000 ตารางกิโลเมตร ของสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ แม่น้ำโขงตอนนี้คนเวียดนามเรียกชื่อว่า “กู่ล่ง (Cuu Long)” (หรือแม่น้ำ”มังกรเก้าหาง” ซึ่งหมายถึง แม่น้ำหลักเก้าสาย) ตรงนี้เป็นบริเวณที่มีตะกอนทรายแป้งสะสมอยู่มาก ทำให้เพาะปลูกได้หลายครั้งในรอบปี และเป็นแหล่งประมงที่อุดมสมบูรณ์ แม่น้ำโขงไหลผ่านพื้นที่ราบรีดส์ (Plain of Reeds) กว้างประมาณ 10,000 ตารางกิโลเมตร ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ ในบริเวณนี้มีการปรับสภาพดินที่เป็นกรดซัลเฟตเพื่อให้ใช้เพาะปลูกได้ และตอนช่วงใกล้ปากแม่น้ำจะมีปัญหาดินเค็มเนื่องจากน้ำทะเลรุกเข้ามา ซึ่งเป็นผลกระทบจากโครงการชลประทานในบริเวณนั้น ทำให้เป็นปัญหาต่อการเกษตร

พื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงนี้อยู่ในเขตประเทศเวียดนามประมาณร้อยละ 12 และคิดเป็นร้อยละ 40 ของพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมดของประเทศเวียดนาม มีประชากรเวียดนามถึงร้อยละ 20 อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ พื้นที่ 2 ใน 3 ส่วนของสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ ใช้เป็นพื้นที่เพาะปลูกและผลิตอาหารและข้าวมากกว่าครึ่งหนึ่งที่ใช้บริโภคทั้งประเทศเวียดนาม มากกว่าร้อยละ 50 ของปลาที่จับได้ทั้งประเทศ และร้อยละ 60 ของผลไม้ที่ผลิตได้ทั้งหมด ก็มาจากพื้นที่นี้ และยังมีการเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง เพื่อการส่งออกอีกประมาณ 300,000 ตัน ปริมาณน้ำในสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเฉลี่ยประมาณ 15,000 ลูกบาศก์เมตร/วินาที

จากเทือกเขาในทิเบตจนถึงทะเลจีนใต้ มีแม่น้ำสาขามากกว่า 130 สาย ไหลมารวมกับแม่น้ำโขง แม่น้ำเหล่านี้ต่างช่วยเติมกระแสน้ำและตะกอนให้ “แม่ของแม่น้ำทั้งปวง”

สรุปภาพรวมความหลากหลายทางชีวภาพในลุ่มแม่น้ำโขง

ดังกล่าวแล้วว่าลุ่มแม่น้ำโขงมีความหลากหลายทางชีวภาพมากที่สุดในโลก มีการค้นพบชนิดพันธุ์ใหม่ของพืช สัตว์บก และสัตว์น้ำอยู่เรื่อยๆ และมีหลายชนิดเช่นกันที่สูญพันธุ์หรือใกล้จะสูญพันธุ์ เนื่องจากแหล่งอาศัยถูกทำลาย และมีการล่าสัตว์หรือมีการจับปลามากจนเกินไป

ประเทศกัมพูชา

ประเทศกัมพูชานับว่าเป็นประเทศที่มีป่าไม้ธรรมชาติและแหล่งอาศัยที่เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำอยู่มากเมื่อเทียบกับพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ และมีชายฝั่งทะเลที่ถูกมนุษย์รบกวนน้อยที่สุดแห่งหนึ่งในเอเชีย มีแหล่งอาศัยของสิ่งมีชีวิตถึง 45 แบบ ธรรมชาติของแม่น้ำโขงและสภาพอากาศช่วยให้มีผลิตผลจากธรรมชาติมากมายหลายชนิด มีพืชถึง 2,300 ชนิดพันธุ์ที่พบได้ในกัมพูชา ในจำนวนนี้เป็นพืชที่ใช้เป็นอาหารและยาถึงร้อยละ 40 มีสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมกว่า 130 ชนิดพันธุ์ มีนกมากกว่า 500 ชนิดพันธุ์ หลายชนิดมีความสำคัญต่อการอนุรักษ์ในระดับโลก มีปลาน้ำจืดอย่างน้อย 300 ชนิดพันธุ์ ในจำนวนนี้พบอยู่ในโตนเลสาบ 215 ชนิดพันธุ์ และเช่นเดียวกับประเทศริมฝั่งแม่น้ำโขงอื่นๆ สัตว์ป่าเหล่านี้ถูกจับไปขายเป็นจำนวนมาก จนกลายเป็นภัยคุกคามต่อความหลากหลายทางชีวภาพและการคงอยู่ของสัตว์หลายชนิดพันธุ์

สปป. ลาว

สภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขาทำให้ สปป.ลาว มีภูมิอากาศหลายแบบ มีดินหลายชนิด มีพื้นที่ป่าและพื้นที่เปิดที่แตกต่างกัน ทำให้สปป.ลาวมีความหลากหลายเชิงนิเวศเป็นพิเศษที่ไม่เหมือนประเทศอื่น ป่าของประเทศนี้เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม สัตว์เลื้อยคลาน

สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ นก ปลา ผีเสื้อ และพืชต่างๆ ประมาณ 10,000 ชนิดพันธุ์ จำนวนนี้ไม่รวมชนิดพันธุ์ที่ยังไม่ถูกค้นพบซึ่งคาดว่าจะมีมากกว่านี้อีกหลายเท่า สหพันธ์นานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources : IUCN) จัดให้ สปป.ลาวมีจำนวนชนิดพันธุ์มากเป็นอันดับสองรองจากกัมพูชา และมีชนิดพันธุ์ประจำถิ่น (คือชนิดพันธุ์ที่พบได้เฉพาะในภูมิภาคหรือประเทศใดประเทศหนึ่งเท่านั้น) มากเป็นอันดับที่สี่รองจากไทย พม่า และเวียดนาม มีสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมและนกประมาณ 25 ชนิดพันธุ์ที่ใกล้จะสูญพันธุ์ เช่น กูปรีย์ แรดชวา จระเข้ไทย และนกกระเรียนตะวันออก

ประเทศไทย

แม้จะไม่มีข้อมูลเฉพาะของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงส่วนที่อยู่ในประเทศไทย แต่เป็นที่ทราบกันว่าประเทศไทยเคยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชและสัตว์ ที่ในปัจจุบันลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว กล่าวกันว่าในประเทศไทยมีพืชประเภทที่มีท่อลำเลียงอยู่ 10,000 -13,000 ชนิด มีสัตว์ราว 86,000 ชนิดพันธุ์ ในจำนวนนี้เป็นสัตว์มีกระดูกสันหลัง 5,000 ชนิด แต่สัตว์หลายชนิดไม่ว่าจะเป็นพวกเลี้ยงลูกด้วยนม ปลา นก สัตว์เลื้อยคลาน ที่พบได้เฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น ได้สูญพันธุ์ไปแล้วเป็นจำนวนมาก ปลาน้ำจืดอีก 20 ชนิด สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ 2 ชนิด สัตว์เลื้อยคลาน 10 ชนิด นก 40 ชนิด และสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม 40 ชนิด กำลังใกล้จะสูญพันธุ์ พืชประมาณ 100 ชนิดพันธุ์กำลังใกล้จะสูญพันธุ์ มี 600 ชนิดที่เป็นพืชหายาก และ300 ชนิดจัดเป็นพืชที่มีความเปราะบาง อาจมีปัญหาได้ง่าย

ประเทศเวียดนาม

ประเทศเวียดนามมีพื้นที่เพียงร้อยละ 1 ของพื้นที่ผิวโลกเท่านั้น แต่เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม นก และปลา ถึงร้อยละ 10 ของทุกชนิดพันธุ์ในโลก ในระยะ 30 ปีที่ผ่านมาพื้นที่ป่าได้ลดลงไปมาก แต่ป่าที่ยังเหลืออยู่ก็ยังมีนกและสัตว์อื่นหลากหลายมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีสัตว์บกและสัตว์น้ำอยู่ถึง 23,000 ชนิดพันธุ์ และยังคงมีการพบสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ชนิดพันธุ์ใหม่เพิ่มขึ้นอีกหลายชนิดเมื่อไม่นานมานี้ สัตว์ที่เป็นชนิดพันธุ์ประจำถิ่นของเวียดนามทั้งหมดมีอยู่ไม่น้อยที่ใกล้จะสูญพันธุ์ เชื่อว่าสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมร้อยละ 28 นกร้อยละ 10 สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำและสัตว์เลื้อยคลานร้อยละ 21 กำลังใกล้สูญพันธุ์ สำหรับพืชที่มีอยู่ 12,000 ชนิดพันธุ์นั้นร้อยละ 40 เป็นพืชที่จะพบได้เฉพาะในเวียดนาม และเป็นพืชเศรษฐกิจถึง 5,000 ชนิดพันธุ์

ชนิดพันธุ์ที่สูญเสียไปแล้วไม่อาจนำกลับคืนมาได้ และทำให้ระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพเชิงพันธุกรรมลดน้อยลง ซึ่งเป็นอันตรายต่อความหวังทางเศรษฐกิจในอนาคต

การประมงในลุ่มแม่น้ำโขง

ในลุ่มแม่น้ำโขงมีปลาอยู่ประมาณ 1,300 ชนิด ซึ่งร้อยละ 50 เป็นชนิดพันธุ์ที่พบเฉพาะในภูมิภาคนี้ และ 120 ชนิดเป็นปลาที่มีความสำคัญเชิงพาณิชย์ในตลาดท้องถิ่น มีปลาประเภทปลาดุกถึง 125 ชนิด ชนิดที่มีขนาดใหญ่มากคือปลาบึก ซึ่งหาได้ยากแล้วในปัจจุบัน ปลาพวกนี้ใช้เวลาหลายปี กว่าจะเติบโตจนวางไข่ได้ การจับปลาประเภทนี้มากจนเกินไป ทำให้จำนวนลดลงอยู่ในระดับที่ไม่ยั่งยืนเช่นเดียวกันกับปลา Giant barb และปลาข่าหรือปลาโลมาอิรวดี (Irrawaddy dolphin)

นอกจากแม่น้ำโขงจะท่วมโตนเลสาบแล้ว ยังท่วมพื้นที่ประมาณ 30,000 ตารางกิโลเมตรทางใต้ของกรุงพนมเปญในกัมพูชาและบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำในกัมพูชาและเวียดนามเป็นประจำทุกปี พื้นที่ที่มีน้ำท่วมชั่วคราวนี้จะมีปลาอุดมสมบูรณ์มากกว่าบริเวณที่ไม่มีน้ำท่วมหลายเท่า ทำให้ลำน้ำในแม่น้ำโขงและที่ราบน้ำท่วมถึงบริเวณนี้ กลายเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์มากที่สุดในโลก เช่นในบริเวณป่าซึ่งน้ำท่วมถึงแถบโตนเลสาบจะจับปลาได้เป็นน้ำหนักสูงถึง 138-175 กิโลกรัมต่อเฮกแตร์ ขณะที่การจับปลาในแม่น้ำอะเมซอนจะได้ปลาโดยเฉลี่ยเพียง 24 กิโลกรัม/เฮกแตร์

ประมาณว่า ในลุ่มแม่น้ำโขงมีการจับปลาที่อยู่ตามธรรมชาติได้ถึง 1 ล้านตันต่อปี มีปลาเลี้ยงอีก 200,000 ตัน (Jensen, 2000) และกุ้งอีก 300,000 ตัน ที่เลี้ยงกันอยู่ในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง สัตว์น้ำที่จับได้ทั้งหมดนี้ร้อยละ 20 มาจากโตนเลสาบ และส่วนใหญ่ใช้บริโภคภายในประเทศ แต่ถ้านำออกขายในตลาดโลกทั้งหมดนี้จะมีมูลค่าประมาณปีละ 1 พันล้านเหรียญสหรัฐอเมริกา คนในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างบริโภคปลาโดยเฉลี่ย 20 กิโลกรัม/คน/ปี ถ้าคิดเฉพาะในกัมพูชาและบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำจะมีการบริโภคเฉลี่ย 60-70 กิโลกรัม/คน/ปี ซึ่งเป็นระดับเดียวกันกับการบริโภคปลาจากทะเลในประเทศที่มีระดับการบริโภคปลาสูงที่สุดในโลก อย่างเช่น นอรเวย์ ญี่ปุ่น และหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิก

วัฏจักรชีวิตของปลาที่มีความสำคัญเชิงเศรษฐกิจหลายชนิดต้องพึ่งการเกิดน้ำท่วมป่ารอบๆ โตนเลสาบ และทางออกไปสู่แม่น้ำโขงกับแม่น้ำสาขา เช่น ปลาเตรเรียล (Trey Riel) ซึ่งเป็นปลาตัวเล็กๆ แต่มีความสำคัญเชิงโภชนาการ ในแม่น้ำโตนเลสาบจะมีการจับปลาชนิดนี้ได้ครั้งละ

มากๆ มันจะว่ายทวนน้ำขึ้นไปตามแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาขาไกลถึง 1,000 กิโลเมตรเพื่อวางไข่และกลับมาที่โตนเลสาบอีกเมื่อฤดูฝนเริ่มต้นใหม่ ปลาบางชนิดอพยพลงทางใต้ไปยังบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำในเวียดนาม เส้นทางที่ปราศจากสิ่งกีดขวางในแม่น้ำจึงสำคัญต่อการมีชีวิตอยู่รอดของปลาเหล่านี้มาก และมีความสำคัญต่อการหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างอย่างยิ่ง

กระแสน้ำที่ขึ้นลงตามธรรมชาติของแม่น้ำโขงก็คือ แหล่งที่ให้ชีวิตและความอุดมสมบูรณ์สำหรับการประมงนั่นเอง

ป่าไม้ในลุ่มแม่น้ำโขง

ในระยะ 30 ปีที่ผ่านมา พื้นที่ป่าของลุ่มแม่น้ำโขงได้ลดลงอย่างน่าเป็นห่วง ในทุกประเทศที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำโขง มีการตัดไม้ออกจากป่าซึ่งรวมถึงป่าไม้ในพื้นที่ชุ่มน้ำ (เช่น ป่าไม้บริเวณโตนเลสาบที่น้ำท่วมถึง และป่าชายเลน) เพื่อการค้าและวัตถุประสงค์อื่นๆ จนอยู่ในภาวะที่น่าวิตก ข้อมูลที่เสนอต่อไปนี้เป็นเพียงประมาณการเท่านั้นเพราะไม่มีข้อมูลที่น่าเชื่อถือได้

ประเทศกัมพูชา

เนื้อที่ป่าในกัมพูชาคงเหลืออยู่ประมาณร้อยละ 49-63 ของเนื้อที่ทั้งหมด (ประมาณ 10 ล้านเฮกแตร์) แล้วแต่จะเป็นข้อมูลจากแหล่งใด ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชียมองว่ากัมพูชายังมีทรัพยากรป่าไม้เหลืออยู่ในสภาพที่ดีกว่าประเทศเพื่อนบ้าน แม้ว่าจะมีการตัดไม้ทำลายป่าในอัตรา 300,000 เฮกแตร์/ปี หรือร้อยละ 3 ของเนื้อที่ป่าทั้งหมดต่อปี

สปป.ลาว

เนื้อที่ร้อยละ 40-50 ของสปป. ลาวเป็นพื้นที่ป่า (มีอยู่ 11 ล้านเฮกแตร์ในปี พ.ศ. 2535 (ค.ศ.1992)) ซึ่งลดลงร้อยละ 70 จากเมื่อ 50 ปีก่อน พื้นที่ป่าอยู่ทางตอนเหนือ (ร้อยละ 58) มากกว่าทางตอนใต้ (ร้อยละ36) ของประเทศ ตามข้อมูลของคณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง (1997) พื้นที่ป่าหนาแน่นมีอยู่เพียง 4.9 ล้านเฮกแตร์เท่านั้น (ร้อยละ19 ของเนื้อที่ทั้งหมด) และป่าที่มีไม้ซึ่งมีค่าเชิงพาณิชย์นั้นมีอยู่เพียงร้อยละ 4.7 ของเนื้อที่ทั้งหมด มีการประมาณว่าการสูญเสียป่าไม้คงอยู่ในอัตราใกล้เคียงกันกับในประเทศกัมพูชา

ประเทศไทย

ประเทศไทยมีการตัดไม้ทำลายป่าอย่างรวดเร็วกว่าประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคเดียวกัน กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ได้ประมาณการไว้ในปี พ.ศ. 2540 ว่า พื้นที่ป่าทั้งประเทศลดลงเฉลี่ยปีละ 400,000 เฮกแตร์ จากร้อยละ 53 เหลือแค่ร้อยละ 25 ของพื้นที่ทั้งประเทศ ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2504 - 2541 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย (ซึ่งก็คือบริเวณที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำโขง) มีพื้นที่ป่าเหลืออยู่เพียงร้อยละ 13 ลดลงถึงร้อยละ 69 ภายในเวลา 30 ปีที่ผ่านมา และมีการตัดไม้ประมาณร้อยละ 0.3 ของป่าทั้งหมดในแต่ละปี

ประเทศเวียดนาม

พื้นที่ป่าในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงลดลงจากร้อยละ 23 ในปี พ.ศ. 2486 (ค.ศ.1943) เหลือเพียงร้อยละ 9 ในปี พ.ศ. 2534 (ค.ศ.1991) ในตอนกลางทศวรรษที่ 1990 ประเทศเวียดนามมีป่าชายเลนเหลืออยู่ประมาณ 34,000 เฮกแตร์ มีป่าเสม็ด (Melaleuca) เหลืออยู่ 13 เฮกแตร์ ในภาพรวมมีการสูญเสียพื้นที่ป่าไปร้อยละ 30 ของพื้นที่ป่าทั้งหมดในระยะเวลา 30 ปีที่ผ่านมา และมีเพียงร้อยละ 11 ของป่าที่เหลืออยู่ที่เป็นป่าไม้คุณภาพดี การตัดไม้ทำลายป่าเกิดขึ้นร้อยละ 0.8 ของพื้นที่ป่าทั้งหมดต่อปี

สรุปประเด็นสำคัญ

- ประเด็นต่างๆเกี่ยวกับแม่น้ำโขง เช่น เรื่องของน้ำ อุทกวิทยา ตะกอนดิน ปลา เหล่านี้ล้วนสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขง
- ลุ่มแม่น้ำโขงมีเอกลักษณ์อยู่ที่ความหลากหลายทางชีวภาพและทางวัฒนธรรม
- ประชาชนประมาณ 50 ล้านคนในลุ่มแม่น้ำโขงมีชีวิตความเป็นอยู่ที่พึ่งพาอาศัยแม่น้ำโขงโดยตรง
- การเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำที่ทำให้เกิดน้ำท่วมประจำปีเป็นบริเวณกว้างในฤดูฝน ทำให้การจับปลาในลุ่มแม่น้ำโขงมีปริมาณสูงที่สุดแห่งหนึ่งในโลก
- แรงกดดันต่อป่าไม้ ประมง พืชอื่นๆ และสัตว์ป่า ที่เพิ่มขึ้นในช่วงหลายปีมานี้ ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มแม่น้ำโขงลดลง ในบางกรณีเป็นการลดลงอย่างรุนแรง